

# LASTEN JA ÄITIEN SYYSELITYSTEN YHTEYDET SEKÄ PSYKOLOGISEN KONTROLLIN ROOLI

Hilla Hankimaa ja Arto Lehtola

Pro gradu -tutkielma

Psykologian laitos

Jyväskylän yliopisto

Heinäkuu 2021

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

Psykologian laitos

HANKIMAA, HILLA ja LEHTOLA, ARTO: Lasten ja äitien syyselitysten yhteydet sekä psykologisen kontrollin rooli.

Pro gradu -tutkielma, 30s.

Ohjaajat: Kati Vasalampi ja Miia Sainio

Psykologia

Heinäkuu 2021

---

Tässä tutkimuksessa tarkastelimme lasten ja äitien syyselitysten yhteyksiä. Tutkituilta lapsilta ja äideiltä kysyttiin lasten onnistumisiin ja epäonnistumisiin johtaneista syistä. Aineisto kerättiin silloin, kun lapset olivat ensimmäisellä ja kolmannella luokalla. Selitetyt tilanteet liittyivät lapsen koulusuoriutumiseen ja mitatut syyselitykset olivat lapsen kyvykkyys, yrittämisen määrä, tehtävän vaikeus ja aikuiselta saatu apu. Syyselitykset luokiteltiin analyysejä varten sen perusteella, oliko kyseessä lapsesta vai ulkoisesta tekijästä johtuva syy. Olimme erityisen kiinnostuneita lasta *tehostavista* ja *syyttävistä* syyselityksistä. Tehostaviksi syyselityksiksi määriteltiin lapsen onnistumisen selittäminen lapsesta johtuvilla tekijöillä, ja epäonnistumisen selittäminen ulkoisilla syillä. Lasta syyttäväksi syyselitykseksi määriteltiin lapsen epäonnistumisen selittäminen lapsesta johtuvilla syillä. Tutkimme myös äitien käyttämän psykologisen kontrollin muuntavaa roolia äitien ja lasten syyselitysten yhteyksissä.

Tulostemme mukaan ensimmäisellä luokalla lasten epäonnistumisten syyselitykset olivat yhteydessä äitien syyselityksiin, sen sijaan onnistumisten syyselitykset eivät olleet. Lasten itse syyttävän syyselityksen käyttö oli vähäisempää, mitä enemmän äidit käyttivät lasta tehostavia syyselityksiä. Tarkemmin sanoen, mitä enemmän äidit selittivät lapsen onnistumisia lapsesta johtuvilla syillä suhteessa ulkoisiin syihin, sitä vähemmän lapset selittivät epäonnistumista itsestä johtuvilla tekijöillä. Psykologisen kontrollin rooliin liittyen tuloksemme osoittivat, että lasten ja äitien käyttämien lasta syyttävien syyselitysten yhteys riippui äidin käyttämän psykologisen kontrollin määrästä silloin, kun lapset olivat ensimmäisellä luokalla. Kun äidit selittivät lapsen epäonnistumisen lasta syyttävästi sekä käyttivät paljon psykologista kontrollia, myös lapset syyttivät todennäköisemmin itseään epäonnistumisesta. Psykologisella kontrollilla ei ollut muuntavaa vaikutusta muissa syyselitysten yhteyksissä. Kolmannella luokalla mitatut äitien ja lasten syyselitykset eivät olleet merkitsevästi yhteydessä toisiinsa, eikä psykologisen kontrollin määrä muuntanut kyseisiä yhteyksiä.

Tulokset viittaavat siihen, että lasten epäonnistumisiin liittyvät syyselitykset saavat vaikutteita kotoa erityisesti peruskoulun alkuvaiheessa. Lasten kasvaessa heidän syyselityksiinsä vaikuttaa myös muu ympäristö, jolloin lasten syyselitykset näyttäisivät eriytyvät äitien käyttämistä syyselityksistä.

Avainsanat: syyselitykset, kausaaliattribuutiot, tehostava syyselitys, syyttävä syyselitys, psykologinen kontrolli, häpeä, moderaatioanalyysi

# SISÄLTÖ

|  |           |
|--|-----------|
| <b>Johdanto .....</b>  | <b>1</b>  |
| Lasten syyselitysten määrittely .....  | 2         |
| Syyselitysten kehittyminen.....  | 2         |
| Vanhempien syyselitysten vaikutukset lasten syyselityksiin.....                                  | 3         |
| Äitien käyttämän psykologisen kontrollin vaikutus lasten ja äitien syyselitysten yhteyteen ..... | 5         |
| Tutkimuskysymykset ja hypoteesit.....  | 6         |
| <b>Tutkimuksen toteuttaminen.....</b>  | <b>8</b>  |
| Aineisto ja tutkittavat .....  | 8         |
| Mittarit.....  | 9         |
| Taulukko 1.....  | 10        |
| Tilastolliset analyysit .....  | 12        |
| <b>Tulokset.....</b>   | <b>14</b> |
| Kuvailevat tiedot.....   | 14        |
| Taulukko 2.....  | 14        |
| Lasten ja äitien syyselitysten yhteydet .....  | 15        |
| Taulukko 3.....  | 16        |
| Taulukko 4.....  | 17        |
| Taulukko 5.....  | 18        |
| Kuvio 1.....   | 19        |
| <b>Pohdinta.....</b>   | <b>20</b> |
| Lasten ja äitien syyselitysten yhteys .....  | 20        |
| Psykologisen kontrollin rooli lasten ja äitien syyselitysten yhteydessä .....                    | 22        |
| Tutkimuksen rajoitukset .....  | 24        |
| Yhteenveto.....  | 25        |
| <b>Lähteet .....</b>   | <b>26</b> |

## JOHDANTO

Lapset kohtaavat paljon erilaisia oppimistilanteita koulussa, ja kun he saavat palautetta suoriutumisestaan, he tyypillisesti pohtivat tulokseen johtaneita syitä (Nurmi, 2013). Arvioita suoriutumiseen johtaneista syistä kutsutaan syyselityksiksi (Weiner, 1985). Aiemmat tutkimustulokset ovat osoittaneet, että lasten syyselitykset ovat yhteydessä koulusuoriutumiseen (Erten & Burden, 2014; Shell ym., 1995) ja uskoon omista kyvyistään (Lohbeck ym., 2017). Syyselitysten ja niihin liittyvien tunteiden ajatellaan vaikuttavan lapsen käsitykseen itsestään oppijana, joka taas vaikuttaa oppimismotivaatioon tulevissa tehtävissä (Nurmi, 2013). Nurmen (2013) mukaan heikosti motivoitunut oppija ei yleensä sitoudu harjoitteluun ja vähäinen harjoittelu johtaa uusiin epäonnistumisiin. Toistuvien epäonnistumisten myötä lapselle kehittyy hänelle tyypillinen tapa selittää epäsuotuisia tilanteita (Mezulis ym., 2006; Nurmi, 2013). Syyselitysten tutkiminen alakoulun ensimmäisillä luokilla on tärkeää, koska syyselitykset ovat silloin vasta kehittymässä (Lohbeck ym., 2017). Syyselitykset eivät myöskään ole silloin vielä yhtä pysyviä ja tilanteesta toisiin yleistyneitä kuin myöhemmin (Nolen-Hoeksema ym., 1992).

Lapset saattavat arvioida onnistumisiin ja epäonnistumisiin johtaneita syitä sen perusteella, miten vanhemmat selittävät heidän suoritustaan (Fincham & Cain, 1986; Garber & Flynn, 2001; Liu ym., 2015). Tutkimuksissa lasten ja heidän vanhempiensa syyselitykset ovat olleet yhteydessä, kun selitettiin lasten elämäntapahtumia (Garber & Flynn, 2001; Gibb ym., 2006; Goldner ym., 2015). Vanhempjen vaikutus lasten syyselityksiin saattaa olla vahvempi pienempien kuin isompien lasten kohdalla (Gibb ym., 2006; Haines ym., 1999). Äitien vanhemmuustyylit ovat myös olleet yhteydessä sekä lasten että äitien käyttämiin lasten elämäntapahtumien syyselityksiin (Garber & Flynn, 2001; Rytönen ym., 2005). Erityisen haitallisesti vaikuttava vanhemmuustyylit on psykologinen kontrolli. Psykologiseen kontrolliin kuuluu lapsen ajatusten ja tunteiden hallinta, jotta lapsi toimisi vanhemman odotusten mukaisesti (Barber, 1996; 2002). On mahdollista, että psykologisen kontrollin käyttö vaikuttaa äitien ja lasten syyselitysten väliseen yhteyteen, mutta siitä ei vielä ole tutkimusnäyttöä.

Tässä tutkimuksessa selvitimme äitien ja lasten syyselitysten yhteyksiä lasten ollessa ensimmäisellä ja kolmannella luokalla. Syyselityksiä tutkittiin lasten koulutilanteisiin liittyen. Lisäksi tarkastelimme äitien käyttämän psykologisen kontrollin vaikutusta äitien ja lasten syyselitysten yhteyksiin. Äitien ja pienten lasten syyselitysten yhteyksiä ei ole tietääksemme tutkittu aiemmin vain koulutilanteisiin liittyen.

## Lasten syyselitysten määrittely

Syyselityksillä tarkoitetaan arviointia tehtävässä onnistumiseen tai epäonnistumiseen johtaneista syistä (Weiner, 1985). Weinerin teorian mukaan yleisimpiä syyselityksiä onnistumisista ja epäonnistumisista ovat kyvykkyys, yrittäminen, tuuri ja tehtävän ominaisuudet. Kyvykkyydellä tarkoitetaan henkilön luontaista lahjakkuutta, kun taas yrittäminen on henkilön oman toiminnan tulosta. Tehtävän ominaisuuksiin kuuluvat esimerkiksi tehtävän vaikeus tai helppous. Lapsi saattaa selittää onnistumistaan tai epäonnistumistaan myös sillä, että on saanut apua aikuiselta, esimerkiksi opettajalta (Erten & Burden, 2014). Weinerin (1985; 2000) mukaan syyselityksiä voidaan luokitella niiden ominaisuuksien perusteella kolmelle ulottuvuudelle, jotka ovat sijainti, pysyvyys ja kontrolloitavuus. Käsittelemme tässä tutkimuksessa syyselityksiä niiden sijainnin suhteen. Syyselityksen sijainnilla tarkoitetaan sitä, onko suoritus toimijasta itsestään vai ulkoisista tekijöistä johtuvaa. Weinerin (1985) teorian mukaan kyvykkyys ja yrittäminen ovat itsestä johtuvia syitä, vastaavasti opettajan ohjaus ja tehtävän vaikeus ovat ulkoisia tekijöitä.

Itsestä johtuvalla syyllä on erilainen merkitys riippuen siitä, selitetäänkö sillä onnistumista vai epäonnistumista. Lapsi tyypillisesti kokee ylpeyttä, kun hän arvioi onnistumisen omaksi ansiokseen, eli kun hän selittää onnistumisen itsestä johtuvalla syyllä (kyvykkyys tai yrittäminen) (Nurmi, 2013; Weiner, 1986). Onnistumisen selittämistä itsestä johtuvalla syyllä kutsutaan *itseä tehostavaksi* syyselitykseksi (Lohbeck ym., 2017). Jos taustalla onkin epäonnistuminen ja se nähdään itsestä johtuvana, silloin tunnekokemus on hyvin erilainen. Lapsi tuntee häpeää tai syyllisyyttä, silloin kun hän ajattelee, että epäonnistuminen oli hänen omaa syytään (Nurmi, 2013; Weiner, 1985). Epäonnistumisen selittämistä itsestä johtuvalla syyllä kutsutaan *itseä syyttäväksi* syyselitykseksi (Lohbeck ym., 2017; Goldner ym., 2015). Epäonnistumista voidaan selittää myös itseä tehostavasti, jolloin muiden kuin itsestä johtuvien tekijöiden ajatellaan aiheuttaneen epäonnistumisen. Tässä tilanteessa lapsi ei syyllistä itseään, vaan löytää selityksen epäonnistumiselle muualta.

## Syyselitysten kehittyminen

Lasten käyttämät syyselitykset muuttuvat heidän kehittyessään ja iän myötä niistä tulee ajallisesti pysyvämpiä (Nolen-Hoeksema ym., 1992; Shell ym., 1995). Esimerkiksi Nolen-Hoeksema ja kumppanit (1992) tutkivat lasten syyselityksiä kuuden kuukauden välein kolmannelta luokalta seitsemännelle luokalle. Tutkimustulokset osoittivat, että kolmannelle luokalle mitatut syyselitykset muuttuivat huomattavasti kuuden kuukauden seurannassa, mutta neljänneltä luokalta eteenpäin

syyselitykset olivat jo pysyvämpiä. Tutkimuksissa on myös löytynyt eroja käytetyissä syyselityksissä ikäryhmittäin (Normandeau & Gobeil, 1998; Wigfield, 1988). Kun tutkittiin 7-, 9- ja 11-vuotiaita, vanhemmille lapsille oli tyypillisempää selittää onnistumiset sekä epäonnistumiset itsestä johtuvilla syillä nuorempiin lapsiin verrattuna (Normandeau & Gobeil, 1998).

Ajallisen pysyvyyden lisäksi syyselitykset yleistyvät erilaisiin tilanteisiin lasten kasvaessa. Syyselitykset yleistyvät *syyselitystyylikeiksi*, jolloin samoja syyselityksiä käytetään useissa samankaltaisissa tilanteissa (Leighton & Terrell, 2020). Syyselitystyylit muodostuvat, kun lapsi kehittyy (Haines ym., 1999; ks. yhteenveto Gibb ym., 2006). Colen teorian (Turner & Cole, 1994) mukaan, lasten syyselityksistä muodostuu syyselitystyylejä vasta, kun lapsi kykenee abstraktiin päättelyyn ja formaaliin operationaaliseen ajatteluun eli vasta varhaisnuoruudessa. Pienet lapset eivät välttämättä ymmärrä mitä syyselitykset tarkoittavat tai kokevat vaikeuksia vertailla niiden välillä. Esimerkiksi nuoret lapset erottelevat yrittämisen ja kyvykkyyden heikommin kuin vanhemmat lapset (Chapman & Skinner, 1989; Nicholls, 1978). Elämäkokemusten karttuminen on tärkeää syyselitystyylien kehittämisessä (Haines ym., 1999). Toistuvien kielteisten kokemusten myötä lapset saattavat kehittää tietyn syyselitystyylin kaikkiin samankaltaisiin tapahtumiin (Mezulis ym., 2006). Lapsi voi esimerkiksi kokea toistuvia onnistumisia tai epäonnistumisia koulussa, jolloin yksilölliset syyselitystyylit alkavat muodostua.

## **Vanhempien syyselitysten vaikutukset lasten syyselityksiin**

Lasten kehityksen ja ympäristöltä saadun palautteen uskotaan vaikuttavan lasten syyselitystyylien kehittämiseen (Alloy ym., 2001; Haines ym., 1999; Nurmi, 2013; Turner & Cole, 1994). Varsinkin pienillä lapsilla merkityksellisiä oppimiskokemuksia muodostuu lapsen ja vanhemman välisessä vuorovaikutuksessa (O'Connor ym., 2013). On mahdollista, että lapset oppivat selittämään onnistumisiaan ja epäonnistumisiaan vanhemmilta saatujen vaikutteiden perusteella (Alloy ym., 2001; Garber & Flynn, 2001; Haines ym., 1999; Mezulis ym., 2006). Jos lapsi on tietoinen vanhemman syyselityksestä, se saattaa vaikuttaa lapsen oman syyselityksen muodostumiseen. Lapset sekä vanhemmat käyttävät erilaisia syyselityksiä sen perusteella, onko lapsi onnistunut vai epäonnistunut (Rytkönen ym., 2005; Wigfield, 1988). Kuten lasten, myös vanhempien suosimat syyselitykset muuttuvat lapsen kasvaessa (Enlund ym., 2015). Rytkösen ja kumppaneiden tutkimuksessa (2005) ensimmäisellä luokalla olevien lasten vanhemmat tyypillisesti selittivät lapsensa onnistumisen kyvykkyydellä. Toisella luokalla onnistumisen selittäminen opetuksesta johtuvilla syillä lisääntyi ja kyvykkyydellä selittäminen oli edelleen yleistä. Epäonnistumisen

selittämisessä ei tapahtunut muutosta, kun lapset siirtyivät ensimmäiseltä luokalta toiselle luokalle. Yleisimmin käytetty syyselitys epäonnistumiseen liittyen oli yrityksen puute.

Aiemmissa tutkimuksissa on havaittu viitteitä vanhempien syyselitysten vaikutuksesta lasten syyselityksiin. Garber & Flynn (2001) sekä Gibb ja kumppanit (2006) tutkivat lasten ja heidän vanhempiansa syyselityksiä useissa erilaisissa tilanteissa sekä tarkastelivat syyselitysten yhteyksiä. Koulusuoriutumisen lisäksi tutkittiin sosiaalisia ja arjen taitoihin liittyviä tilanteita. Tutkijat luokittelivat syyselityksiä esimerkiksi sen mukaan, oliko syy lapsesta vai ulkoisesta tekijästä johtuva. Luokittelujen myötä tutkittiin, kuinka vahva taipumus lapsella oli sellaiseen syyselitystyylisiin, jossa epäonnistuminen selitetään itsestä johtuvilla syillä. Korrelaatiotarkastelut osoittivat, että 9- sekä 11-vuotiaiden lasten ja vanhempien syyselitykset olivat myönteisessä yhteydessä. Tarkemmin sanoen, mitä enemmän äiti selitti lapsen tapahtumia esimerkiksi lasta syyttävästi, sitä enemmän lapsi selitti samalla tavalla.

Garber & Flynn (2001) sekä Gibb ja kumppanit (2006) tekivät myös pitkittäistutkimusasetelmalla tarkastelua siitä, ennustavatko muutokset vanhempien syyselityksissä lasten syyselitysten muutoksia. Tulokset olivat odotusten vastaisia, sillä vanhempien syyselitykset eivät ennustaneet lasten syyselityksiä vuoden (Garber & Flynn, 2001) tai kuuden kuukauden päähän (Gibb ym., 2006). Tutkijoiden mukaan tulokset saattavat tarkoittaa sitä, että lapset eivät ota merkittävästi vaikutteita vanhempiensa syyselityksistä, kun ovat yli 9-vuotiaita. Gibbin ja kumppaneiden mukaan lapset saattavat ottaa enemmän vaikutteita vanhempiensa syyselityksistä, kun he ovat nuorempia ja vaikutus heikkenee heidän kasvaessaan. Hainesin ja kumppaneiden (1999) teoria tukee tätä ajatusta. Heidän mukaansa vanhemmat vaikuttavat enemmän pienten lasten syyselityksiin, mutta kun lapset kasvavat, he ottavat enemmän vaikutteita muualta, esimerkiksi opettajilta ja ystäviltä. Goldner ja kumppanit (2015) tutkivat äitien ja 6-vuotiaiden lasten syyselitysten yhteyksiä. Heidän tutkimuksessaan käytetyt tilanteet koskivat vain onnistumisia ja suotuisia sosiaalisia tilanteita, joten he tutkivat lasten ja äitien lasta tehostavan syyselitystyylin yhteyttä. Tulokset osoittivat, että mitä enemmän äidit selittivät lasten tilanteita lasta tehostavalla tavalla, sitä enemmän myös lapset selittivät itseään tehostavasti. Pienten lasten ja äitien syyselitysten yhteydestä lasten epäonnistumisissa ei vielä ole aiempaa tutkimustietoa.

## **Äitien käyttämän psykologisen kontrollin vaikutus lasten ja äitien syyselitysten yhteyteen**

Vanhempien syyselitysten lisäksi myös kasvatustavat vaikuttavat lasten syyselityksiin (Garber & Flynn, 2001; Schleider ym., 2014). Vanhemman ja lapsen välinen vuorovaikutus saattaa olla avainasemassa, koska silloin vanhempi osoittaa myös toiminnallaan, mitä ajattelee lapsen suorituksesta. On havaittu, että äidit yrittävät vahvistaa lapsen myönteistä koulusuoriutumista jo varhaisessa vaiheessa erilaisilla emotionaalisilla reaktioilla, kuten osoittamalla tyytyväisyyttä tai tyytymättömyyttä (Cote & Azar, 1997; Gretarson & Gelfan, 1988). Psykologisen kontrollin käyttö on yksi vanhemmuustyyleistä ja psykologisesti kontrolloiva vanhempi haluaa hallita lapsen ajatuksia ja tunteita (Barber, 1996; 2002). Vanhempi hallitsee lapsen sisäistä tilaa esimerkiksi syyllistämällä, johdattamalla häpeään ja ehdollistamalla rakkautta (Kervinen & Aunola, 2013). Psykologisesti kontrolloiva äiti saattaa hylätä lapsensa emotionaalisesti tai vetäytyä vuorovaikutuksesta, kun tämä ei tee kuten äiti odottaa (Aunola & Nurmi, 2004). Becker-Weidmanin ja Shellin (2010, s. 14, 26 & 61) mukaan emotionaalinen hylkääminen lisää lapsessa häpeän ja syyllisyyden tunteita, koska hylkääminen heikentää lapsen perusturvallisuutta ja kiintymyssuhdetta vanhempaansa.

Äidin käyttämän psykologisen kontrollin vaikutus lapsen syyselityksiin on erityinen (Garber & Flynn, 2001). Aiemmissa tutkimuksissa äitien käyttämä psykologinen kontrolli oli myönteisessä yhteydessä lasten itseä syyttävään syyselitystyyliin ja äitien taipumukseen selittää lasten epäonnistumiset lasta syyttävästi (Garber & Flynn, 2001; Rytönen ym., 2005). Äitien käyttämä psykologinen kontrolli on myös ollut kielteisessä yhteydessä sekä lasten että äitien lasta tehostaviin syyselityksiin (Goldner ym., 2015). Toisin sanoen, mitä enemmän äidit käyttivät psykologista kontrollia, sitä useammin lapset ja äidit syyttivät lasta tämän epäonnistumisesta, sekä sitä harvemmin lasten onnistumista selitettiin lapsesta johtuvilla syillä. Lisäksi äitien syyttäessä lasta epäonnistumisista, myös lapset käyttivät itseään syyttäviä syyselityksiä (Garber & Flynn, 2001; Gibb ym., 2006). Psykologisen kontrollin yhteys lasten syyselityksiin saattaa johtua vanhemman tavasta johdatella lapsi häpeään ja syyllisyyden tunteisiin (Schleider ym., 2014; Garber & Flynn, 2001). Lapsi kokee kiintymyssuhteensa uhatuksi silloin, kun vanhempi vetäytyy vuorovaikutuksesta ja tämä tekee tapahtumasta merkittävän lapselle (Aunola & Nurmi, 2004). Näissä tilanteissa lapsi kokee myös syyllisyyttä (Becker-Weidman & Shell, 2010, s. 14, 26 & 61). Psykologisella kontrollilla saattaa olla vaikutusta myös äitien ja lasten syyselitysten yhteyksiin, sillä se tekee äidin lasta syyttävät syyselitykset näkyväksi lapsille. Psykologisen kontrollin roolia kyseisessä yhteydessä ei ole kuitenkaan aiemmin tutkittu.



Aiempaa tutkimusta psykologisen kontrollin vaikutuksesta pelkästään koulutilanteiden syyselityksiin ei tietääksemme ole. On kuitenkin syytä olettaa, että psykologisen kontrollin vaikutus äitien ja lasten syyselitysten yhteyteen näkyy myös lasten koulutilanteisiin liittyvissä syyselityksissä. Kuten totesimme aiemmin, kielteiset syyselitykset yleistyvät silloin, kun epäonnistumisia koetaan toistuvasti (Mezulis ym., 2006; Nurmi, 2013). Tunnetasolla tilanteiden arvioinneissa muodostuneet häpeän tunteet vaikuttavat myöhemmin samankaltaisissa tilanteissa, koska häpeän tunnetta halutaan välttää tulevaisuudessa (Nurmi, 2013). Psykologisesti kontrolloivan äidin johdattaessa lastaan häpeän tunteisiin erilaisissa tilanteissa, lapsi saattaa yleistää kokemustaan myös koulusuorituksiin.

## **Tutkimuskysymykset ja hypoteesit**

Tässä tutkimuksessa tavoitteenamme oli ymmärtää äitien ja lasten syyselitysten yhteyksiä lasten koulutilanteisiin liittyen. Tarkastelimme yhteyksiä, kun samat lapset olivat ensimmäisellä ja kolmannella luokalla. Tällä tavalla pystyimme tarkastelemaan yhteyksien muutoksia, kun lapset kasvavat. Hainesin ja kumppaneiden teorian mukaan (1999) pienet lapset ottavat vaikutteita syyselityksiinsä vanhemmiltaan, ja heidän kasvaessaan opettajien sekä kavereiden merkitys lisääntyy. Myös Gibb ja kumppanit (2006) ovat ehdottaneet, että äitien ja pienten lasten syyselitysten välillä on vahvempi yhteys kuin äitien ja isompien lasten syyselitysten välillä. Tutkimuksessamme tavoitteena oli tutkia sekä lasten onnistumis- ja epäonnistumistilanteiden syyselityksiä. Tämä mahdollisti sekä lasta tehostavien että syyttävien syyselitysten yhteyksien tutkimista (lasta tehostaessa hänen onnistumisensa selitetään lapsesta johtuvilla syillä ja epäonnistumisensa ulkoisilla syillä; lasta syyttäessä hänen epäonnistumisensa selitetään lapsesta johtuvilla syillä; Lohbeck ym., 2017). Aiemmissa tutkimuksissa lasta syyttävät syyselitykset ovat olleet myönteisessä yhteydessä kolmas-viidesluokkalaisten lasten ja heidän vanhempiensa välillä (Garber & Flynn, 2001; Gibb ym., 2006). Lasten ja äitien lasta tehostavat syyselitykset ovat olleet yhteydessä toisiinsa, silloin kun lapset olivat kuusivuotiaita (Goldner ym., 2015), mutta syyttävien syyselitysten yhteydestä ei ole aiempaa tutkimustietoa pienillä lapsilla. Halusimme tarkastella myös äitien käyttämän psykologisen kontrollin roolia äitien ja lasten syyselitysten yhteyksissä. Aiemmissa tutkimuksissa äitien käyttämä psykologinen kontrolli on lisännyt todennäköisyyttä sille, että äidit ja lapset käyttävät lasta syyttäviä syyselityksiä (Garber & Flynn, 2001; Rytkönen ym., 2005). Psykologisen kontrollin käytön määrä on myös vähentänyt todennäköisyyttä lasten sekä äitien lasta tehostaville syyselityksille (Goldner ym., 2015). Psykologisen kontrollin muuntavasta roolista ei ole kuitenkaan aiempaa tutkimustietoa.

Päätimme tarkastella pelkästään äitien ja lasten syyselitysten yhteyksiä, jotta pystyimme rajaamaan tutkimustamme. Äitien että isien syyselitykset lasten tapahtumista ovat olleet yhteydessä lasten syyselityksiin (Goldner ym., 2015), mutta äidit reagoivat lapsen suorituksiin voimakkaammin (Cote & Azar, 1997). Tutkimuksessamme on myös kaksi kontrolloitua muuttujaa. Kontrolloimme tutkimuksessamme lapsen sukupuolen vaikutuksen. Tutkimusten mukaan tytöt ja pojat käyttävät erilaisia syyselityksiä (Lohbeck ym., 2017), kun taas toisissa eroja tyttöjen ja poikien välillä ei ole havaittu (Goldner ym., 2015; Wigfield, 1988). Äidit myös käyttävät syyselityksiä eri tavoin tyttöjen ja poikien suoriutumisista (Enlund ym., 2015; Rätty ym., 2002). Lapsen taitotaso toimii toisena kontrolloituna muuttujana tutkimuksessamme, koska sen on todettu vaikuttavan lasten ja äitien käyttämiin syyselityksiin lapsen suoriutumisista (Shell ym., 1995; Rytönen ym., 2005).

Tutkimuskysymyksemme ovat:

1. Onko lasten ja äitien syyselitysten (lapsesta johtuva vs. ulkoinen syyselitys) välillä yhteyttä lasten onnistuessa tai epäonnistuessa silloin, kun lapset ovat ensimmäisellä ja kolmannella luokalla?
2. Ovatko yhteydet lasten ja äitien syyselitysten välillä vahvempia silloin, kun lapset ovat ensimmäisellä kuin kolmannella luokalla?
3. Muuntaako äitien käyttämä psykologinen kontrolli lasten ja äitien syyselitysten yhteyttä, lasten ollessa ensimmäisellä ja kolmannella luokalla?

Aiempien tutkimustulosten perusteella oletamme, että äitien syyselitykset ovat yhteydessä lasten syyselityksiin onnistumistilanteissa silloin, kun lapset ovat ensimmäisellä luokalla (Hypoteesi 1). Oletamme myös, että äitien syyselitykset ovat yhteydessä ensimmäisellä luokalla olevien lasten syyselityksiin myös epäonnistumisista (Hypoteesi 2). Vastaavasti lasten ollessa kolmannella luokalla, oletamme äitien syyselitysten olevan yhteydessä lasten syyselityksiin onnistumisista (Hypoteesi 3) ja epäonnistumisista (Hypoteesi 4). Syyselitysten kehittymiseen vaikuttavien tekijöiden perusteella oletamme, että yhteys äitien ja lasten syyselitysten välillä on heikompi silloin, kun lapset ovat kolmannella luokalla kuin ensimmäisellä luokalla (Hypoteesi 5). Lisäksi oletamme äitien lasta syyttävien syyselitysten ja korkean psykologisen kontrollin yhdysvaikutuksen lisäävän lapsilla itseä syyttävien syyselitysten todennäköisyyttä (Hypoteesi 6). Emme asettaneet hypoteesia psykologisen kontrollin muuntovaikutuksesta lasten onnistumistilanteiden suhteen, koska niistä löytyy vain vähän aiempaa tutkimus- ja teorian tietoa.

# TUTKIMUKSEN TOTEUTTAMINEN

## Aineisto ja tutkittavat

Aineistomme on osa Alkuportaatt-seurantatutkimusta (Lerkkanen ym., 2006-2016), jossa noin 2000 lasta on seurattu esiopetusvuoden alusta yhdeksännelle luokalle neljällä eri paikkakunnalla Suomessa. Kolmelta paikkakunnalta mukana oli koko vuonna 2000 syntyneiden kohortti ja yhdeltä puolet kohortista. Tutkimuksessa tavoitteena on ollut selvittää muun muassa lasten luku- ja kirjoitustaidon sekä motivaation kehitystä. Jyväskylän yliopiston eettinen lautakunta on antanut Alkuportaatt-seurantatutkimukselle puoltavan lausunnon. Tutkittavien vanhemmilta pyydettiin kirjallinen suostumus lapsen tutkimukseen osallistumisesta.

Käytimme kysely- ja haastattelulomakkeilla kerättyä tietoa tutkimukseen osallistuneilta lapsilta ja heidän äideiltään lasten ollessa ensimmäisellä ja kolmannella luokalla. Rajasimme otoksestamme ne lapset, joilla kyselylomakkeen täyttäjänä oli muu kuin lapsen äiti (esimerkiksi sijaisvanhempi tai äitipuoli). Aineisto rajattiin niihin äiti-lapsipareihin, jotka olivat olleet mukana molemmilla mittauskerroilla. Tämän lisäksi otimme huomioon lapsen lukutaidon. Alkuportaatt-aineistossa lukihäiriöriskiryhmään kuuluvat lapset olivat yliedustettuna, ja sen vuoksi rajasimme otosta niin, että lukivaikeuden esiintyminen oli vastaavaa kuin normaaliväestössä.

Lopullinen otoskokomme rajausten myötä oli 205 äiti-lapsi paria ( $N = 205$ ). Lasten keskimääräinen ikä oli 7,75 vuotta (vaihteluväli: 7,2 - 8,5, keskihajonta: 0,29), kun he olivat ensimmäisellä luokalla. Heistä poikia oli 52,2 % ja tyttöjä 47,8 %. Tutkimukseen osallistuneista äideistä 30 % oli suorittanut ammattikoulun, 30 % opistotason ammatillisen koulutuksen, 10 % alemman korkeakoulututkinnon ja 19 % maisterin tutkinnon.

Teimme katoanalyysin tarkistaaksemme, vaikuttiko otoksen rajaaminen saatuihin tuloksiin. Analyysit osoittivat, että korrelaatio-, regressio- ja moderaatioanalyysien tulokset olivat merkitsevyystasoiltaan samat silloin, kun otokseen sallittiin myös ne äiti-lapsi-parit, joilla ei ollut tietoa molemmilta tutkimusajankohdilta ( $N \cong 220$  lasten ollessa 1. luokalla ja  $N \cong 250$  lasten ollessa 3. luokalla). Päätimme kuitenkin käyttää otosta, jossa oli ensimmäisellä ja kolmannella luokalla samat lapsi-äiti parit, jotta mittausajankohtien välillä tapahtuvat muutokset tutkittavissa eivät heikentäisi kehitysnäkökulmasta tehtyjä johtopäätöksiä.

## Mittarit

**Äitien syyselitykset** lasten suoriutumisesta ensimmäisellä ja kolmannella luokalla mitattiin vanhempien syyselityksiä arvioivalla lomakkeella (ks. Natale ym., 2009; Rytönen ym., 2005). Kyselylomakkeessa esitettiin neljä hypoteettista tilannetta lapsen onnistumisista ja epäonnistumisista koulussa (taulukko 1). Jokaisen tilanteen yhteydessä esitettiin neljä eri tilanteeseen johtanutta syytä (ts. syyselitystä, taulukossa 1). Äitejä pyydettiin arvioimaan, kuinka suuri vaikutus jokaisella neljällä syyllä on kuvattuun tilanteeseen. Äidit arvioivat syiden vaikutukset asteikolla 1 - 5 (1 = *ei lainkaan vaikutusta*, 2 = *ei kovin paljon vaikutusta*, 3 = *siltä väliltä*, 4 = *melko paljon vaikutusta*, 5 = *erittäin paljon vaikutusta*). Onnistuminen kuvattiin seuraavilla tilanteilla: “kun lapseni osaa hyvin jonkin koulutehtävän” ja “kun lapseni edistyy hyvin koulussa”. Äitien käyttämät syyselitykset lapsen onnistumistilanteista olivat vahvasti yhteydessä keskenään (Cronbachin  $\alpha$  välillä 0,81 ja 0,88), joten niistä muodostettiin keskiarvosummamuuttujia (esimerkiksi onnistumisen selittäminen kyvykkyydellä). Epäonnistumiseen liittyvät väittämät olivat seuraavat: “jos lapsi ei osaa jotain koulussa annettua tehtävää” ja “jos lapseni edistyy heikosti koulussa”. Myös lapsen epäonnistumiseen liittyvät äitien syyselitykset olivat vahvasti yhteydessä toisiinsa (Cronbachin  $\alpha$  välillä 0,80 ja 0,81), mahdollistaen keskiarvosummamuuttujien muodostamisen (esimerkiksi epäonnistumisen selittäminen tehtävän vaikeudella).

Sovelsimme Weinerin teoriaa (1986; 2000), jotta saimme luokiteltua syyselitykset niiden sijainnin mukaan (luokittelu taulukossa 1). Toisin sanoen jaottelimme syyselitykset lapsesta johtuviin ja ulkoisiin syihin. Laskimme äitien syyselitysten keskimääräisen sijainnin vähentämällä ulkoisille syille (tehtävän ominaisuudet ja aikuisen apu) annetut arvot lapsesta johtuville syille (kyvykkyys ja yrittäminen) annetuista arvioista (pisteystystä käytti myös Clemence & Aymard, 1996). Arvon etumerkki kertoi, kumpaa syyselitystä käytettiin enemmän. Positiivinen arvo kuvaa sitä, että äiti selitti tilannetta enemmän lapsesta johtuvilla syillä kuin ulkoisilla syillä. Negatiivinen arvo vastaavasti tarkoittaa ulkoisten syiden saaneen enemmän painoarvoa, kuin lapsesta johtuvat syyt. Mitä suurempi arvo oli, sitä enemmän äiti käytti lapsesta johtuvia syitä suhteessa ulkoisiin syyselityksiin (ts. vastaaja näki tapahtumien johtuvan enemmän lapsesta kuin ulkoisista tekijöistä). Vastaavasti mitä pienempi arvo oli, sitä enemmän äiti käytti ulkoisia syitä suhteessa lapsesta johtuviin syihin. Tutkimme äitien syyselityksiä erikseen sekä lapsen onnistuessa että epäonnistuessa, koska aiemmat tutkimukset ovat osoittaneet äitien käyttävän erilaisia syyselityksiä riippuen tilanteen lopputuloksesta (Rytönen ym., 2005).

## Taulukko 1

Syyselitysten luokittelu Weinerin (1986; 2000) teorian perusteella lapsesta johtuviin ja ulkoisiin syihin sekä kyselyssä esitetyt vastusvaihtoehdot esitettynä äidille/lapselle onnistumis- ja epäonnistumistilanteissa.

| Syyselitys            | Sijainti         | Kenelle<br>esitetty | Syyselitykset onnistumiseen                   | Syyselitykset epäonnistumiseen           |
|-----------------------|------------------|---------------------|---|--|
| Kyky                  | Lapsesta johtuva | Äidille             | ”lapsi on kyvykäs”                            | ”lapsi ei ole tarpeeksi kyvykäs”         |
|                       |                  | Lapselle            | “olet niin taitava”                           | “et osaa tehtävää/vastata kysymykseen”   |
| Yrittäminen           | Lapsesta johtuva | Äidille             | “lapsi yrittää ahkerasti”                     | “lapsi ei yritä tarpeeksi”               |
|                       |                  | Lapselle            | “yritit kovasti”                              | “et yrittänyt tarpeeksi”                 |
| Tehtävän ominaisuudet | Ulkoinen         | Äidille             | “tehtävät ovat helppoja”                      | “tehtävät ovat vaikeita”                 |
|                       |                  | Lapselle            | “tehtävä oli helppo/kysymykset ovat helppoja” | “tehtävä/kysymys on vaikea”              |
| Aikuisen apu          | Ulkoinen         | Äidille             | “lapsi saa apua aikuisilta”                   | “lapsi ei saa tarpeeksi apua aikuisilta” |

*Huom.* Aikuisen apu syyselitys esitettiin vain äideille.

**Lasten syyselitykset** arvioitiin käyttämällä Attribuutiot -haastattelulomaketta (Aunola, Onatsu-Arviolommi & Nurmi, 1999). Lomaketta käytettiin, kun lapset olivat ensimmäisellä sekä kolmannella luokalla. Aikuinen esitteli lomakkeessa olevat osiot yksi kerrallaan ja niihin kuuluvat vastausvaihtoehdot. Tutkimuksessamme käytimme yhtä osiota mittaamaan onnistumistilanteen syyselityksiä ja yhtä osiota epäonnistumistilanteen syyselitysten mittaamiseen. Onnistumistilanteen osiossa esitetty tilanne oli ”kun osaat vastata koulussa opettajan kysymyksiin” ja epäonnistumistilanne oli ”jos et osaa vastata johonkin opettajan esittämään kysymykseen”. Molempiin osioihin oli kolme vastausvaihtoehtoa (pakotettu valinta). Vastausvaihtoehdot koskivat kyvykkyyttä, yrittämisen määrää ja tehtävän ominaisuuksia (vaihtoehdot ovat tarkemmin esitelty taulukossa 1). Lomakkeessa esitettiin myös kaksi muuta tilannetta (”onnistut hyvin jossakin koulutehtävässä” ja ”koulutehtävä menee huonosti”), mutta koska lapset eivät vastanneet onnistumiseikä epäonnistumistilanteisiin yhdenmukaisesti tilanteiden välillä, niitä ei ollut mielekästä yhdistää onnistumisten ja epäonnistumisten summamuuttujiksi<sup>1</sup>. Tarkemmin sanoen, lasten käyttämät syyselitykset tehtävässä onnistumiseen ja opettajan kysymykseen vastaamiseen eivät olleet myönteisessä yhteydessä toisiinsa. Syyselitykset olivat kielteisessä yhteydessä toisiinsa silloin, kun lapset selittivät epäonnistumista kuvaavia tilanteita. Tutkimuksessamme onnistuminen viittaa siksi tilanteeseen, jossa lapsi osaa vastata opettajan kysymykseen ja epäonnistuminen viittaa tilanteeseen, jossa lapsi ei osaa vastata opettajan kysymykseen.

Tutkimme lasten syyselityksiä erikseen sekä heidän onnistuessaan että epäonnistuessaan. Päätimme tehdä niin, koska aiemmat tutkimukset ovat osoittaneet lasten käyttävän erilaisia syyselityksiä onnistumis- ja epäonnistumistilanteissa (Wigfield, 1988). Weinerin teorian mukaisesti (taulukko 1) kyvykkyys ja yrittäminen luokiteltiin lapsesta johtuviksi syiksi ja tehtävän ominaisuudet nähtiin ulkoiseksi syyksi. Itsestä johtuvan syyn käyttö ei ollut myönteisessä yhteydessä ensimmäisen ja kolmannen luokan mittausten välillä ( $r_s = 0,04$ ,  $p = 0,571$ ) eikä epäonnistumisissa ( $r_s = 0,10$ ,  $p = 0,160$ ). Aiemmissakin tutkimuksissa nuorten lasten syyselitykset ovat vaihdelleet mittausajankohdasta toiseen (ks. Garber & Flynn, 2001), mutta tutkimuksessamme vaihtelu on erityisen suurta.

---

1. Korrelaatiot kun lapset selittivät onnistumistilanteita yrittämisellä (1lk  $r_s = -0,02$ ; 3lk  $r_s = 0,01$ ), kyvykkyydellä (1lk  $r_s = -0,03$ ; 3lk  $r_s = 0,08$ ), tehtävän helppoudella (1lk  $r_s = -0,06$ , 3lk  $r_s = 0,09$ ). Korrelaatiot kun lapset selittivät epäonnistumistilanteita yrittämisellä (1lk  $r_s = 0,03$ ; 3lk  $r_s = 0,14^{**}$ ), kyvykkyydellä (1lk  $r_s = -0,19^{**}$ ; 3lk  $r_s = -0,17^{**}$ ) ja tehtävän vaikeudella (1lk  $r_s = -0,12^{**}$ , 3lk:  $r_s = -0,16^{**}$ ).  $^{**}p < ,01$ .

**Äidin psykologisen kontrollin käyttöä** mitattiin vanhemmuustyyliä arvioivalla kyselylomakkeella (suomenkielinen versio Blocks' Child Rearing Practices Report –kyselystä; Aunola & Nurmi, 2004). Äidit täyttivät kyselyn lasten ollessa ensimmäisellä ja kolmannella luokalla. Kysely sisälsi 24 väitettä, joihin vastattiin viisiportaisella Likert-asteikolla (1 = *ei sovi minuun juuri lainkaan*, 2 = *ei sovi minuun kovinkaan hyvin*, 3 = *sopii joskus, joskus ei*, 4 = *sopii minuun hyvin*, 5 = *sopii minuun erittäin hyvin*). Kysymykset mittasivat vanhemman asenteita ylpeyden ja syyllisyyden tunteisiin vetoamisessa sekä pettymyksen osoittamisessa (Barber, 1996; Aunola & Nurmi, 2004). Eksploratiivisen faktorianalyysin mukaan neljä mittarin kysymystä mittasivat psykologisen kontrollin käyttöä (esimerkiksi “Annan lapseni nähdä, kuinka pettynyt ja häpeissäni olen, jos hän käyttäytyy huonosti”, ”Lapseni tulee tietää miten paljon uhraudun hänen vuokseen”). Faktoriantalyysimme tulokset vastasivat Aunolan ja Nurmen (2004) faktoriantalyysin tuloksia. Faktorointimenetelmänä käytettiin pääakselifaktorointia ja faktoreiden rotaatio suoritettiin promax-rotaatiolla, joka sallii faktoreiden keskinäisen korrelaation. Käytimme merkitsevyyden rajana .30 suuruista latausta. Muodostimme keskiarvosummamuuttujan äidin käyttämän psykologisen kontrollin määrästä lapsen ollessa ensimmäisellä luokalla (Cronbachin  $\alpha = 0,68$ ) ja lapsen ollessa kolmannella luokalla (Cronbachin  $\alpha = 0,76$ ). Cronbachin alfa-arvot ovat vastaavat kuin Aunolan ja Nurmen (2004) tutkimuksessa ( $\alpha = 0,76-0,79$ ). Äitien käyttämä psykologinen kontrolli lasten ollessa ensimmäisellä luokalla korreloi positiivisesti psykologisen kontrollin määrään lasten ollessa kolmannella luokalla ( $r = 0,64, p < 0,001$ ).

**Lapsen taitotasoa** kuvaavana muuttujana toimi kahden lukutaitoa mittaavan testin keskiarvosummamuuttuja (LUKILASSE; Häyrynen ym., 1999 ja Tekstin lukeminen; Lerkkanen, 2000, ks. myös Lyytinen ym., 2005). Lapsille oli esitetty sanalista sekä teksti ja laskettu kuinka monta sanaa he lukivat oikein määräajassa. Näiden testien arvot standardoitiin, summattiin ja jaettiin testien määrällä, jotta muodostui taitotasoa kuvaava keskiarvosummamuuttuja.

**Sukupuoli.** Lapsen sukupuoli koodattiin 1 = *tyttö* ja 2 = *poika*.

## Tilastolliset analyysit

Tarkastelimme ensin lasten ja äitien lapsesta johtuvien ja ulkoisten syyselitysten käyttöä lasten onnistuessa ja epäonnistuessa ensimmäisellä sekä kolmannella luokalla. Tutkimme myös äitien käyttämän psykologisen kontrollin yhteyksiä lasten sekä äitien syyselityksiin Spearmanin korrelaatiokertoimella. Seuraavaksi tutkimme äitien ja lasten syyselitysten yhteyksiä (ensimmäinen

tutkimuskysymys). Käytimme järjestyskorrelaatiokerrointa, koska lasten syyselitysten arvot olivat dikotomisina. Korrelaatiotarkasteluja oli yhteensä kahdeksan kappaletta. Tutkimme tilastollisesti merkitsevää yhteyttä tarkemmin logistisen regression avulla, jolloin pystyimme kontrolloimaan lasten taitotason sekä sukupuolen vaikutukset. Selittävänä muuttujana käytimme äitien syyselityksiä ja selitettävänä muuttujana lasten syyselityksiä.

Seuraavaksi vertailimme, onko yhteys äitien ja lasten syyselitysten välillä vahvempi lasten ollessa ensimmäisellä kuin kolmannella luokalla (toinen tutkimuskysymys). Tämä analyysi tehtiin vain tilanteessa, jolloin äitien ja lasten syyselitysten väliltä löytyi tilastollisesti merkitsevä yhteys. Analyysi tehtiin logistisena regressioanalyysinä, jossa selitettävänä muuttujana olivat lasten syyselitykset, selittävänä muuttujana äitien syyselitykset ja kontrollimuuttujina lasten taitotaso sekä sukupuoli. Tarkastelimme yhteyksien eroja ensimmäisen ja kolmannen luokan välillä vertaamalla regressiomallien vetosuhteiden ( $\text{Exp}(B)$ ) 95% luottamusvälejä toisiinsa. Vetosuhte tarkoittaa sitä, miten moninkertainen riski lapsella on selittää tilannetta itsestään johtuvalla syyllä ulkoiseen syyhyn verrattuna, kun valintaa ennustetaan äidin käyttämällä syyselityksillä. Tilastollisesti merkitsevää eroa ei ole, jos regressiomallin vetosuhteiden luottamusvälit ovat päällekkäisiä. Yhteydet syyselitysten välillä voivat olla myös erisuuntaisia ensimmäisellä ja kolmannella luokalla. Tämä tarkoittaa sitä, että toinen riskisuhde on arvoltaan yli yhden ja toinen alle yhden. Tässä tapauksessa pienemmän vetosuhteen luottamusväleihin lisättiin arvo yksi. Muuntamalla luottamusvälien arvoja voitiin verrata yhteyksien voimakkuutta.

Testasimme lopuksi, onko äitien käyttämällä psykologisella kontrollilla muuntavaa vaikutusta lasten ja äitien syyselitysten välisessä yhteydessä (kolmas tutkimuskysymys). Muodostimme yhdysvaikutustermin kertomalla standardoidun äitien syyselitysten muuttujan standardoidulla äitien psykologisen kontrollin keskiarvosummamuuttujalla. Muodostimme kaikista äitien ja lasten syyselitysten välisistä yhteyksistä logistiset regressiomallit lasten ollessa ensimmäisellä sekä kolmannella luokalla (8 regressiomallia). Päätelimme yhdysvaikutustermin tilastollisesta merkitsevyydestä, oliko psykologisella kontrollilla muuntavaa vaikutusta syyselitysten yhteyksiin. Jos yhdysvaikutus oli tilastollisesti merkitsevä, teimme jatkotarkastelun tutkimalla, miten psykologisen kontrollin määrä vaikuttaa äitien ja lasten syyselitysten yhteyteen. Jatkotarkastelussa laskimme todennäköisyydet lapsen itsestä johtuvalle syyselitykselle silloin, kun äiti käytti paljon tai vähän psykologista kontrollia sekä äidin suosiessa lapsesta johtuvia ja ulkoisia syyselityksiä. Lopuksi muodostimme todennäköisyyksistä kuvaajan. Analyysit toteutettiin IBM SPSS Statistics 24.0 –tilasto-ohjelmalla.



# TULOKSET

## Kuvailevat tiedot

Noin puolet ensimmäisellä luokalla olevista lapsista selittivät onnistumisensa itsestään johtuvilla syillä (51,7%, taulukko 2), kun taas kolmannella luokalla yli puolet (57,8%, taulukko 2) selittivät onnistumisensa ulkoisella syyllä. Ensimmäisellä sekä kolmannella luokalla noin 60 prosenttia lapsista selittivät epäonnistumisen itsestään johtuvilla syillä. Suurin osa äideistä (79,0%, taulukko 2) arvioivat lapsesta johtuvien syiden vaikuttaneen lapsen onnistumiseen enemmän kuin ulkoisten syiden, silloin kun lapset olivat ensimmäisellä ja kolmannella luokalla. Äideistä yli puolet selittivät lapsen epäonnistumisen enemmän ulkoisilla kuin lapsesta johtuvilla syillä, lasten ollessa ensimmäisellä sekä kolmannella luokalla.

## Taulukko 2

Prosenttiosuudet lapsista ja äideistä, jotka käyttivät lapsesta johtuvia ja ulkoisia syyselityksiä lapsen onnistumisissa ja epäonnistumisissa.

|                   |                      | Onnistuminen |      | Epäonnistuminen |      |
|-------------------|----------------------|--------------|------|-----------------|------|
| Syyselitys        |                      | 1.lk         | 3.lk | 1.lk            | 3.lk |
|                   |                      | %            | %    | %               | %    |
| Äidin syyselitys  | Lapsesta johtuva syy | 79,0         | 82,9 | 25,9            | 29,3 |
|                   | Ulkoinen syy         | 9,3          | 9,3  | 60,0            | 52,2 |
| Lapsen syyselitys | Lapsesta johtuva syy | 51,7         | 42,5 | 58,0            | 58,5 |
|                   | Ulkoinen syy         | 48,3         | 57,5 | 42,0            | 41,5 |

*Huom.* Äideillä lapsesta johtuvan syyn syyselitys = äiti arvioi tilanteeseen vaikuttaneen enemmän lapsesta johtuvat syyt kuin ulkoiset syyt; ulkoisen syyn syyselitys = äiti arvioi tilanteeseen vaikuttaneen enemmän ulkoiset kuin lapsesta johtuvat syyt.

## Lasten ja äitien syyselitysten yhteydet

Ensimmäisessä tutkimuskysymyksessä tarkastelimme äitien ja lasten syyselitysten yhteyksiä silloin, kun lapset olivat ensimmäisellä ja kolmannella luokalla. Tulokset osoittivat, että ainoastaan yksi lasten ja äitien syyselitysten korrelaatio oli tilastollisesti merkitsevä (taulukko 3). Merkitsevä yhteys oli silloin, kun lapset olivat ensimmäisellä luokalla. Korrelaatio oli negatiivinen, eli mitä enemmän äiti arvioi lapsen onnistuneen lapsesta johtuvista syistä (ulkoisiin syihin verrattuna), sitä harvemmin lapsi selitti epäonnistumistaan itsestään johtuvaksi. Seuraavaksi muodostimme tilastollisesti merkitsevästä yhteydestä logistisen regressiomallin (malli 1, taulukko 4). Mallissa tutkimme olivatko äitien syyselitykset yhteydessä lasten syyselityksiin ensimmäisellä luokalla, kun lasten taitotaso ja sukupuoli olivat kontrolloituja. Äitien syyselitysten logistinen regressiokerroin oli tilastollisesti merkitsevä selittäjä lapsen syyselitykselle. Tarkemmin sanottuna, kun äidit käyttivät useammin lapsesta johtuvaa syytä tämän onnistuessa, silloin lapset käyttivät harvemmin itsestään johtuvaa syytä, kun epäonnistuivat. Ainoastaan toinen hypoteesimme sai tukea; lasten ja äitien syyselitykset olivat yhteydessä, kun lapsi selitti epäonnistumistaan sekä oli ensimmäisellä luokalla. Ensimmäinen, kolmas ja neljäs hypoteesimme eivät saaneet tukea.

Toisessa tutkimuskysymyksessä vertasimme, oliko lasten ja äitien syyselitysten yhteys vahvempi lasten ollessa ensimmäisellä kuin kolmannella luokalla. Koska ensimmäisen tutkimustuloksen analyyseissa löytyi vain yksi tilastollisesti merkitsevä yhteys, otimme tarkasteluun vain sen. Lasten ja äitien syyselitysten yhteyksien voimakkuuden vertailu tehtiin tarkastelemalla ensin vastaavien muuttujien yhteyttä lasten ollessa kolmannella luokalla. Havaitimme, että kolmannella luokalla äitien syyselitykset lasten onnistumistilanteista eivät olleet tilastollisesti merkitsevästi yhteydessä siihen, miten lapsi selitti epäonnistumistaan (malli 2, taulukko 4). Muunsimme mallin 1 äitien syyselitysten vetosuhteen luottamusvälit samalle asteikolle kuin mallin 2 äitien syyselitysten luottamusvälit. Muunto tehtiin, koska vertailtavien yhteyksien suunnat olivat vastakkaiset, jolloin vetosuhteiden vertailu ei olisi onnistunut. Mallin 1 äitien syyselitysten vetosuhteen luottamusvälien arvoiksi tulivat 1,36 - 1,73. Havaitimme, että äitien syyselitysten vetosuhteiden luottamusvälit olivat päällekkäisiä, kun vertailimme niitä toisiinsa. Tuloksen perusteella emme voi päätellä, että lasten ja äitien syyselitysten väliset yhteydet olisivat vahvempia lasten ollessa ensimmäisellä kuin kolmannella luokalla. Viides hypoteesimme ei saanut siksi tukea.

### Taulukko 3

Yhteydet lasten ja äitien syyselitysten sekä äidin käyttämän psykologisen kontrollin välillä.

|  |         |       | Lasten itsestä johtuvan syyselityksen käyttö |         |             |         | Äitien käyttämä psykologinen kontrolli |             |
|--|---------|-------|--|---------|-------------|---------|--|-------------|
|  |         |       | 1. luokalla                                  |         | 3. luokalla |         | 1. luokalla                            | 3. luokalla |
|  |         |       | Onn.   | Epäonn. | Onn.        | Epäonn. |  |             |
| Äitien syyselitysten sijainti          | Onn.    | $r_s$ | 0,02   | -0,30** | -0,03       | 0,02    | -0,14 <sup>†</sup>                     | -0,16*      |
|  | Epäonn. | $r_s$ | 0,06   | 0,04    | -0,03       | 0,08    | 0,06                                   | 0,06        |
| Äitien käyttämä psykologinen kontrolli |         | $r_s$ | 0,13   | -0,06   | 0,12        | -0,08   | -                                      | -           |

*Huom.* Onn. = Kun lapsi onnistuu, Epäonn.= Kun lapsi epäonnistuu. Äitien syyselitysten ja psykologisen kontrollin mittausajankohta määrittyy sarakkeiden mukaan (lapset ovat 1. luokalla tai 3. luokalla). Tarkastelimme äitien käyttämän psykologisen kontrollin yhteyttä erikseen sekä lasten että äitien syyselityksiin. Tästä syystä psykologinen kontrolli on kahdessa kohdassa taulukkoa. Psykologisen kontrollin ja *lasten* itsestä johtuvien syyselitysten yhteydet ovat esitetty alimmalla rivillä. Psykologisen kontrollin ja *äitien* syyselitysten sijainnin väliset yhteydet ovat esitetty viimeisissä sarakkeissa.  $N = 205$ , \*\* $p < 0,01$ ; \* $p < 0,05$ , <sup>†</sup> $p < 0,06$

#### Taulukko 4

Logistiset regressiomallit (1 ja 2), joissa selitettävänä muuttujina lapsen itsestä johtuva syyselfitys epäonnistumistilanteessa.

| Malli |  | $\beta$ | SE   | Vetosuhde | Vetosuhteen 95%<br>luottamusväli |
|-------|--|---------|------|-----------|----------------------------------|
| 1     | Lapsen ollessa<br>ensimmäisellä luokalla   |         |      |           |                                  |
|       | Sukupuoli                                  | -0,18   | 0,30 | 0,84      | 0,46 - 1,52                      |
|       | Lapsen taitotaso                           | -0,14   | 0,16 | 0,87      | 0,63 - 1,20                      |
|       | Äidin syyselfitykset<br>lapsen onnistuessa | -0,67*  | 0,18 | 0,51      | 0,36 - 0,73                      |
|       | Vakiotermi                                 | 1,29    | 0,49 | 3,63      | -                                |
| 2     | Lapsen ollessa<br>kolmannella luokalla     |         |      |           |                                  |
|       | Sukupuoli                                  | 0,04    | 0,29 | 1,04      | 0,59 - 1,84                      |
|       | Lapsen taitotaso                           | -0,35*  | 0,16 | 0,71      | 0,51 - 0,97                      |
|       | Äidin syyselfitykset<br>lapsen onnistuessa | 0,10    | 0,16 | 1,11      | 0,81 - 1,52                      |
|       | Vakiotermi                                 | 0,18    | 0,46 | 1,20      | -                                |

*Huom.* Logistisessa regressiomallissa 0 = lapsi selitti ulkoisella syyllä, 1 = lapsi selitti itsestä johtuvalla syyllä.  $\beta$  = logistinen regressiokerroin; SE = keskivirhe. Riveillä selittävät muuttujat, joista kolmantena molemmissa malleissa on äidin syyselfitykset lapsen onnistuessa, \* $p < ,05$ . Malli 1:  $\chi^2(3, 205) = 20,99$ ,  $p < 0,001$ ; mallin 1 Nagelkerke pseudo  $R^2 = 0,13$ . Malli 2:  $\chi^2(3, 205) = 4,71$ ,  $p = 0,194$ ; mallin 2 Nagelkerke pseudo  $R^2 = 0,03$ .

Kolmannessa tutkimuskysymyksessä tarkastelimme äitien käyttämän psykologisen kontrollin muuntavaa vaikutusta lasten ja äitien syyselfitysten yhteyksiin; lisäsimme syyselfitykset ja äidin käyttämän psykologisen kontrollin, sekä näiden kahden tekijän yhdysvaikutuksen logistisiin regressiomalleihin (8 regressiomallia yhteensä). Yhdysvaikutus oli tilastollisesti merkitsevä vain yhdessä näistä malleista. Äitien käyttämällä psykologisella kontrollilla ja äitien lasta syyselfävällä

syyselityksellä oli merkitsevä yhdysvaikutus lapsen itseä syyttävän syyselityksen käyttöön. Tämä merkitsevä yhteys liittyi lapsen epäonnistumistilanteen syyselitykseen ensimmäisellä luokalla (taulukko 5).

### Taulukko 5

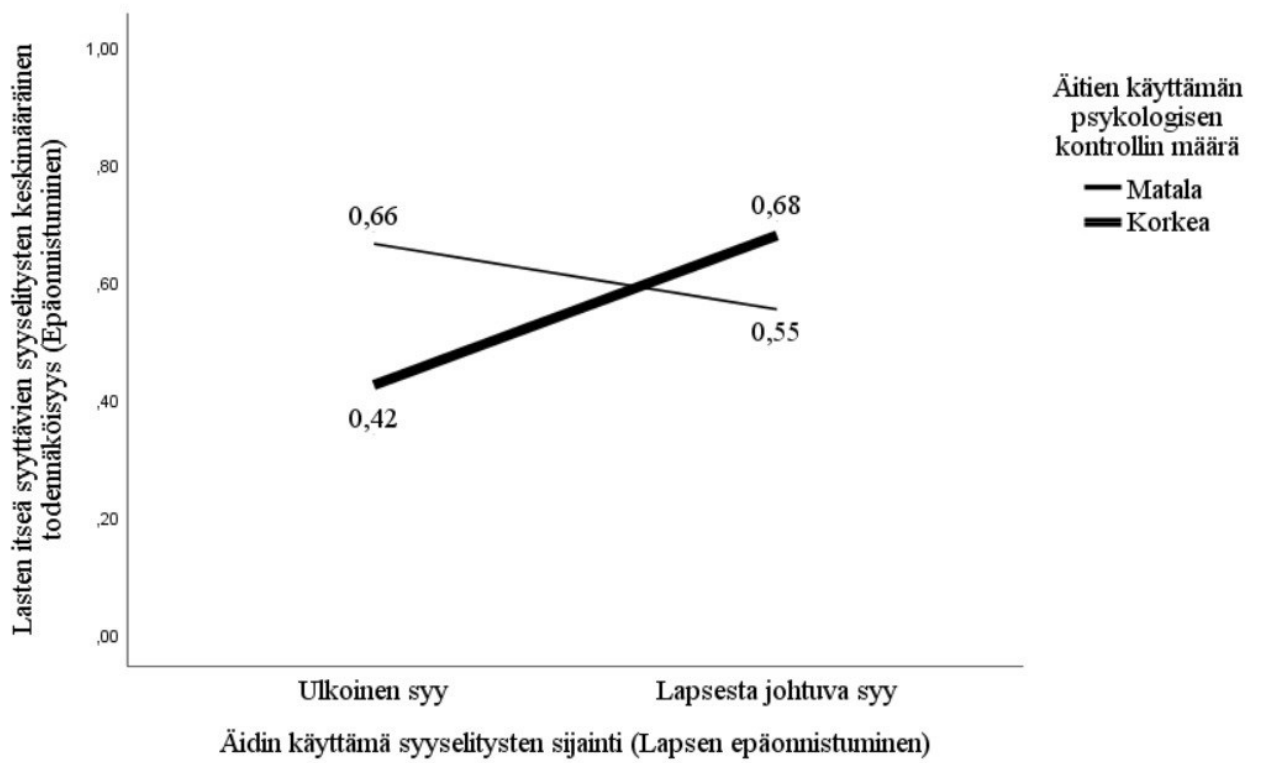
Lapsen käyttämän itsestä johtuvan syyn todennäköisyys silloin, kun sitä selitetään äidin syyselityksillä, psykologisella kontrollilla ja sekä niiden yhteisvaikutuksella. Tässä logistisessa mallissa lapsi selittää epäonnistumistilannetta ensimmäisellä luokalla.

|  | $\beta$ | SE   | Vetosuhde | Vetosuhteen 95%<br>luottamusvälit |
|--|---------|------|-----------|-----------------------------------|
| Sukupuoli                                    | -0,39   | 0,30 | 0,68      | 0,37 - 1,22                       |
| Lapsen taitotaso                             | -0,32*  | 0,15 | 0,72      | 0,54 - 0,98                       |
| Äidin syyselitykset<br>lapsen epäonnistuessa | 0,14    | 0,16 | 1,16      | 0,85 - 1,57                       |
| Psykologinen kontrolli                       | -0,11   | 0,15 | 0,90      | 0,66 - 1,21                       |
| Yhdysvaikutus                                | 0,38*   | 0,16 | 1,46      | 1,06 - 2,01                       |
| Vakio  | 0,93*   | 0,47 | 2,53      |                                   |

*Huom.* Logistisessa regressiomallissa 0 = lapsi selitti ulkoisella syyllä, 1 = lapsi selitti itsestä johtuvalla syyllä.  $\beta$  = logistinen regressiokerroin. SE= keskivirhe. Yhdysvaikutuksena äidin syyselitykset lapsen epäonnistuessa \* äidin käyttämän psykologisen kontrollin määrä, \* $p < ,05$ . Nagelkerke pseudo  $R^2 = 0,09$ .

Psykologisen kontrollin muuntava vaikutus äitien ja lasten syyselitysten yhteyteen on havainnollistettu kuviossa 1. Äitien käyttäessä paljon psykologista kontrollia (yhden keskihajonnan yli keskiarvon) ja arvioidessa lapsen epäonnistumisen (keskiarvosta yhden keskihajonnan verran) enemmän lapsen omasta syystä johtuvaksi, lapsen käyttämän itsestä johtuvan syyselityksen todennäköisyys kasvoi 23%. Tulos osoitti, että äidin käyttäessä paljon psykologista kontrollia ja selittäessä lapsen epäonnistumista lapsesta johtuvaksi, todennäköisyys lapsen itseä syyttävälle syyselitykselle kasvaa. Kuudes hypoteesimme sai siten tukea, mutta vain lapsen ollessa

ensimmäisellä luokalla. Äitien käyttämä psykologinen kontrolli ei muuntanut tilastollisesti merkitsevästi lasten ja äitien syyselitysten yhteyksiä silloin, kun lapset olivat kolmannella luokalla tai kun tarkasteltiin onnistumistilanteita.



### Kuvio 1

Äitien käyttämän psykologisen kontrollin muuntava vaikutus lasten ja äitien syyselitysten yhteyteen lasten epäonnistuessa ensimmäisellä luokalla.

*Huom.* Matala psykologinen kontrolli = yhden keskihajonnan alle keskiarvon, Korkea psykologinen kontrolli = yhden keskihajonnan yli keskiarvon, Ulkoinen syy = Äidin käyttämät syyselitykset ovat yhden keskihajonnan alle keskiarvon, Lapsesta johtuva syy = Äidin käyttämät syyselitykset ovat yhden keskihajonnan yli keskiarvon.

## POHDINTA

Tutkimuksemme tavoitteena oli selvittää, ovatko ensimmäisellä ja kolmannella luokalla olevien lasten ja heidän äitiensä syyselitykset yhteydessä toisiinsa. Tarkemmin sanottuna tutkimme, selittävätkö he lapsen kouluonnistumista ja -epäonnistumista lapsesta itsestään vai muista tekijöistä johtuvilla syillä. Vertailimme myös syyselitysten yhteyksien vahvuuksia toisiinsa lasten eri ikävaiheissa. Lisäksi tutkimme äidin käyttämän psykologisen kontrollin muuntavaa vaikutusta lasten ja äitien syyselitysten yhteyksissä. Tutkimuksemme tulokset osoittivat, että lasten ja äitien syyselitykset olivat osittain merkitsevästi yhteydessä toisiinsa lasten ollessa ensimmäisellä, mutta ei kolmannella luokalla. Yhteys äitien ja lasten syyselitysten välillä ei kuitenkaan ollut merkitsevästi vahvempi ensimmäisellä kuin kolmannella luokalla. Lasta syyttävät syyselitykset olivat eritavoin yhteydessä toisiinsa, riippuen äitien käyttämän psykologisen kontrollin määrästä. Muuntava rooli havaittiin, kun lapset olivat ensimmäisellä luokalla. Lapset syyttivät itseään todennäköisemmin silloin, kun äidit käyttivät paljon psykologista kontrollia ja selittivät lasten epäonnistumista lasta syyttävällä tavalla.

### Lasten ja äitien syyselitysten yhteys

Ensimmäisen tutkimuskysymyksen tarkastelussa oletimme, että äitien käyttämät syyselitykset ovat yhteydessä lasten käyttämiin syyselityksiin lasten epäonnistuessa. Tulokset osoittivat, että lasten epäonnistumisen syyselitykset olivat yhteydessä äitien syyselityksiin. Mitä enemmän äiti selitti lapsen *onnistumisia* lapsesta johtuvilla syillä ulkoisiin syihin verrattuna, sitä harvemmin lapsi selitti *epäonnistumistaan* itsestään johtuvilla syillä. Tässä tilanteessa sekä äidin että lapsen syyselitykset luokitellaan lasta tehostavaksi (Goldner ym., 2015; Lohbeck ym., 2017). Tehostavilla syyselityksillä on lapsen minäpystyvyyssuskoa suojaava merkitys (Salanova ym., 2012; Weiner, 1986). Saattaa olla, että lapsi on oppinut tehostamaan minäpystyvyyssuskoaan sen sijaan, että matkisi suoraan äidin syyselitystä. Näyttäisi siltä, että lapsi on oppinut selittämään epäonnistumistaan syyllistämättä itseään, silloin kun äiti on korostanut lapsen osuutta onnistumisissa (ks. Haines ym., 1999). Nämä tulokset antoivat tukea tutkimuksemme toiselle hypoteesille.

Muut hypoteesit ensimmäisen ja toisen tutkimuskysymyksen tarkastelussa eivät saaneet tukea. Ensimmäisellä luokalla olevien lasten käyttämät syyselitykset heidän onnistumisistaan eivät olleet yhteydessä äitien syyselityksiin (ensimmäinen hypoteesi). Tämä merkitsee sitä, että lasta tehostavien syyselitysten välillä ei löytynyt yhteyttä, kun lapset olivat ensimmäisellä luokalla. Lasten

ollessa kolmannella luokalla, äitien ja lasten syyselitykset eivät myöskään olleet yhteydessä toisiinsa, joten kolmas ja neljäs hypoteesimme eivät saaneet tukea. Lisäksi oletimme lasten ja äitien syyselitysten yhteyden olevan vahvempi ensimmäisellä kuin kolmannella luokalla olevien lasten kohdalla, mutta tämä hypoteesi (toinen tutkimuskysymys, viides hypoteesi) ei myöskään saanut tukea. Nämä tuloksemme eroavat myös aiemmista tutkimustuloksista. Goldnerin ja kumppaneiden (2015) tutkimuksessa kuusivuotiaiden ja heidän äitiensä syyselitykset lasten onnistumisista olivat myönteisessä yhteydessä. Nämä lapset olivat lähes saman ikäisiä, kuin meidän tutkimuksen lapset ensimmäisellä luokalla. Vastaavasti Garber ja Flynn (2001) sekä Gibb ja kumppanit (2006) havaitsivat, että 9-11-vuotiaiden lasten ja äitien syyselitykset olivat yhteydessä. Tutkimuksemme lapset olivat kolmannella luokalla suurin piirtein saman ikäisiä kuin näissä tutkimuksissa. Aiemmat tutkimukset kuitenkin erosivat meidän tutkimuksestamme tavalla, jolla saattoi olla merkitystä tulosten erilaisuuteen. Goldnerin ja kumppaneiden tutkimuksessa tutkittavat arvioivat saavutuksiin liittyvien tilanteiden lisäksi suotuisia sosiaalisia tilanteita. Garber ja Flynn sekä Gibb ja kumppanit käyttivät laajoja kyselyitä, joissa arvioitiin koulutilanteiden lisäksi esimerkiksi suoriutumista sosiaalisissa tilanteissa ja arjen taitoja (ks. Thompson ym., 1998 ja Conley ym., 2001). Turner & Cole (1994) ovat sitä mieltä, että erilaisissa tilanteissa käytetään myös erilaisia syyselityksiä. Tutkittujen tilanteiden eroavaisuudet voivat selittää sitä, miksi tässä tutkimuksessa lasta tehostavat syyselitykset eivät olleet yhteydessä lasten ja äitien välillä silloin, kun lapset olivat ensimmäisellä luokalla. Erilaisten tilanteiden arvioiminen saattaa selittää myös sitä, miksi äitien ja lasten syyselitysten yhteyksiä ei havaittu kolmannella luokalla.

Vanhemmat reagoivat vahvemmin lastensa suorituksiin silloin, kun lapset olivat nuorempia (Crick & Dodge, 1994). Tämä voisi olla yksi selittävä tekijä siihen, miksi äitien ja lasten syyselitysten yhteys puuttui lasten ollessa kolmannella luokalla. Äitien vahvemmat reaktiot nuorempien lasten suorituksiin saattavat tehdä äitien syyselitykset näkyvämmiksi lapselle ja näin vaikuttaa syyselitysten yhteyksiin. Toinen selitys on se, että kouluvuosien myötä lapset saavat enemmän vaikutteita opettajiltaan koulusuorituksia selittävistä tekijöistä. Tätä näkemystä tukee Hainesin ja kumppaneiden (1999) syyselitystyylin teoria, jonka mukaan lasten kasvaessa, syyselityksiin tulee vaikutteita opettajilta ja kavereilta. Konservatiivisen tilastollisen menetelmän käyttäminen saattoi vaikuttaa syyselitysten yhteyksien voimakkuuksien vertailuun (toinen tutkimuskysymys). Yhteyksien voimakkuuden eron osoittaminen käytetyllä menetelmällä saattaa olla ongelmallista siksi, että äitien ja lasten syyselitysten yhteydet ovat lähtökohtaisesti heikkoja (esim.  $r = 0,13 - 0,36$  tutkimuksissa Gardner & Flynn, 2001; Gibb ym., 2006; Goldner ym., 2015). Kolmasluokkalaisten lasten sekä äitien syyselitysten yhteys ei ollut tilastollisesti merkitsevä, jolloin sen vertaaminen on ongelmallista vahvuudeltaan suhteellisen heikkoon, mutta tilastollisesti merkitsevään yhteyteen. Tulevissa



tutkimuksissa vahvuuksien eroja olisi syytä tutkia muunlaisilla menetelmillä. Tulevien tutkimusten pitäisi myös vertailla vanhempien ja opettajien vaikutuksia kouluikäisten lasten syyselityksiin, kuten Khodayarifard ja kumppanit (2010) ovat ehdottaneet. Olisi tärkeää selvittää, missä vaiheessa pienten lasten kouluun liittyvät syyselitykset eriytyvät äitien käyttämistä selityksistä. Tällä tavoin saadaan tietoa siitä, milloin lapsille tulisi tarjota tukikeinoja kouluun ja mahdollistaa lisää onnistumisen kokemuksia. Syyselityksiin suuntautuvat tukimuodot voisivat edesauttaa suotuisten syyselitysten kehittymistä (ks. katsaus Hilt, 2004), ja onnistumisen kokemuksilla voi myös olla vaikutusta.

## **Psykologisen kontrollin rooli lasten ja äitien syyselitysten yhteydessä**

Kolmannen tutkimuskysymyksen tarkastelu osoitti, että äitien käyttämällä psykologisella kontrollilla oli muuntava rooli syyselitysten yhteydessä silloin, kun lapset olivat ensimmäisellä luokalla. Tulosten mukaan ensimmäisellä luokalla olevat lapset syyttivät itseään epäonnistumisestaan todennäköisemmin silloin, kun heidän äitinsä käyttivät paljon lasta syyttäviä syyselityksiä ja psykologista kontrollia. Kuudes hypoteesi sai siksi tukea. Äidin syyselitysten ja psykologisen kontrollin yhdysvaikutuksesta lapsen syyselityksiin ei ole vielä aiempaa tutkimustietoa. Äidin käyttämän psykologisen kontrollin vahvistava vaikutus syyttävien syyselitysten yhteyteen saattaa perustua lapsen tuntemaan häpeän määrään. Oletamme näin, koska muiden tutkijoiden mukaan psykologisen kontrollin käyttäminen ja epäonnistumisen selittämisen lapsesta johtuvilla tekijöillä lisäävät lapsen häpeän tunteita (Barber, 1996; Nurmi, 2013). Mielestämme kyseiset tekijät yhdessä lisäävät erityisen paljon häpeän tunteita lapsessa. Äidin lasta syyttävä syyselitys saattaa myös tulla näkyvämmäksi lapselle silloin, kun äiti toimii samanaikaisesti psykologisesti kontrolloivasti. Lisäksi psykologisesti kontrolloiva äiti voi suoraan viestiä lasta syyttävillä tavoilla (Barber, 1996), vahvistaen äidin ja lapsen syyttävien syyselitysten yhteyttä. Tulos äitien käyttämän psykologisen kontrollin roolista on tärkeä, koska se on yhteydessä sellaiseen syyselitystyylisiin, joka epäonnistumisien kasautuessa saattaa johtaa heikkoon pystyvyysuskoon koulussa (ks. Lohbeck ym., 2017; Nurmi, 2013). Heikolla pystyvyysuskolla voi olla laaja-alaisia vaikutuksia esimerkiksi koulu-motivaatioon ja suuntautumiseen tulevissa haasteissa (Nurmi, 2013). Epäsuotuisten syyselitysten vakiintumista ja tilanteesta toiseen yleistymistä tulisi tutkia lisää, jolloin haitalliseen kehitykseen voidaan vaikuttaa. Ennaltaehkäiseminen on tärkeää ennen kuin pysyviä ja haitallisia syyselitystyylejä alkaa muodostua.

Äitien psykologisella kontrollilla ei ollut muuntavaa vaikutusta syyselitysten yhteyksiin lapsen onnistuessa. Psykologinen kontrolli oli kuitenkin kielteisesti yhteydessä äidin tapaan selittää lapsen onnistumista enemmän lapsesta johtuvilla kuin muilla syillä (tehostava selitystapa). Mitä

enemmän äiti käytti psykologista kontrollia, sitä harvemmin hän selitti lapsen onnistumista lapsesta johtuvilla syillä. Tämä tulos on aiempien tutkimustulosten mukainen (Goldner ym., 2015; Rytönen ym., 2005). Psykologisen kontrollin muuntovaikutuksen puuttuminen onnistumistilanteiden syyselitysten yhteyksissä saattaa perustua siihen, että vaikka psykologisesti kontrolloiva äiti ajattelisi lapsen onnistuneen ulkoisten tekijöiden johdosta, psykologisen kontrollin käyttö ei tuo tätä erityisemmin lapsen tietoisuuteen. Äidin käyttämä syyselitys saattaa jäädä lapselta huomioimatta, jos äiti ei vetäydy vuorovaikutuksesta tai osoita lapselle pettymystään (Barber, 1996; Becker-Weidman & Shell, 2010 s. 14, 26 & 61). Weinerin (1986) mukaan onnistumisen selittäminen itsestä johtuvilla syillä lisää ylpeyden tunteita. Vähentyneillä ylpeyden tunteilla ei välttämättä ole samanlaista merkitystä lapselle kuin lisääntyneillä häpeän tunteilla. Kolmasluokkalaisten suhteen psykologisen kontrollin muuntavaa yhteyttä ei löytynyt. Tämä voi johtua siitä, että lapset ovat jo alkaneet eriytyä äidistä. Lisäksi koulussa on mahdollista kokea onnistumisen kokemuksia, jolloin epäsuotuisia selitystyyliä ei yhtä todennäköisesti pääse muodostumaan. Saattaa olla, että koulussa koetut onnistumiset osaltaan vähentävät lapsen käyttämiä itseään syyttäviä selityksiä.

Psykologinen kontrolli täydensi ymmärrystämme lasten ja äitien syyselitysten yhteyksistä ja molemmat tutkimuksemme tilastollisesti merkitsevät tulokset kuvaavat lapsen itseä syyttävien syyselitysten todennäköisyyttä. Pidämme mahdollisena, että äideillä on erityinen vaikutus lasten koulutilanteisiin liittyvien syyselitysten muodostumisessa silloin, kun lapset vasta aloittavat koulunkäynnin. Tarkemmin sanoen näyttäisi siltä, että kun äidit tehostavat lasten onnistumisia, lapset vähentävät itseä syyttävien selitysten käyttöä. Lisäksi äidin psykologinen kontrolli yhdessä lasta syyttävien syyselitysten kanssa vaikuttavat siihen, että lapsi todennäköisemmin syyttää itseään epäonnistumisistaan. On tietenkin mahdollista, että yhteydet ovat seurausta esimerkiksi lasten käyttämistä syyselityksistä. Näkökulma on kuitenkin tärkeä, koska itseä syyttäviä syyselitystyyliä tulisi ennaltaehkäistä. Syyttävät syyselitykset voivat epäonnistumisien kasautuessa muodostua pysyvämmiksi, eli tilanteesta toiseen vaikuttaviksi syyselitystyyliksi. Lapsen minäpystyvyydelle epäedullisilla syyselitystyyliillä voi olla vaikutuksia esimerkiksi kouluasuoriutumiseen. Vaikuttaa siltä, että äidit pystyvät lapsen onnistumisia tehostamalla ehkäisemään lapsella epäsuotuisien syyselitysten käyttämistä, ja tällä tavalla edesauttamaan lasten kouluun liittyvän motivaation suotuisaa kehittymistä. Toisaalta teoriat syyselitysten muodostumisesta (esim. Haines ym., 1999) olettavat monenlaisten muidenkin tekijöiden vaikuttavan syyselityksiin.

## Tutkimuksen rajoitukset

Halusimme tutkia vanhemman ja lapsen syyselitysten yhteyksiä lasten ollessa koulu-uran alussa. Tavoitteenamme oli selvittää ovatko lasten syyselitykset silloin herkempiä vanhemman syyselitysten vaikutteille kuin myöhemmin. Tutkimuksemme antaa tärkeää tietoa siitä, miten äitien ja lasten syyselitykset ovat yhteydessä lapsen eri ikävaiheissa alakoulun aikana. Tutkimusasetelmamme ei kuitenkaan mahdollista tulkintoja syy-seuraussuhteista äitien ja lasten syyselitysten yhteyksissä. Yksi syy tähän on, että tutkimuksemme ei ota huomioon mahdollisia lasten itseä tehostavia tai syyttäviä syyselityksiä ennen mittauksia ensimmäisellä luokalla (Liu ym., 2015). Tästä syystä tuloksilla ei pystytä osoittamaan, että lapset oppisivat syyselityksiä äideiltään. Tulokset eivät myöskään osoita syyttävien syyselitysten lisääntyvän äidin käyttämän psykologisen kontrollin vaikutuksesta. On mahdollista, että äitien syyselitykset saavat vaikutteita lasten syyselityksistä (Gibb ym., 2006) tai muista tekijöistä, kuten lapsen luku- sekä laskutaidoista (Rytönen ym., 2005). Tulevien tutkimusten tulisi käyttää sellaisia tutkimusasetelmia, jotka mahdollistavat lasten syyselitysten syntymiseen ja kehittymiseen vaikuttavien tekijöiden määrittelyä.

Tutkimuksemme laajensi lasten ja äitien syyselitysten yhteyksien tutkimista koulukontekstiin. Tulevaisuuden tutkimuksissa olisi kuitenkin hyvä kerätä tietoa lasten syyselityksistä useammassa koulusuoriutumiseen liittyvässä tilanteessa. Monien syyselitysten kerääminen samankaltaisista tilanteista lisää mittarin luotettavuutta. Useammat selitettävät tilanteet vähentäisivät myös tilannesidonaisuuden vaikutusta tuloksiin. Käytimme lasten syyselityksiä vain yhdestä onnistumis- ja epäonnistumistilanteesta (hypoteettinen tilanne, jossa lapsi osaa ja ei osaa vastata opettajan esittämään kysymykseen). Kahden erilaisen kysymyksen heikko keskinäinen korrelaatio (vrt. lapsi osaa ja ei osaa tehdä jotakin koulutehtävää, alaviite s. 11) saattaa johtua siitä, että pienten lasten syyselitykset eivät ole vielä yleistyneet muihin tilanteisiin (Turner & Cole, 1994). On kuitenkin mahdollista, että nuorten lasten koulutilanteisiin liittyvien syyselitysten keskinäinen yhteys olisi joka tapauksessa heikko. Syyselitysten keskinäinen korrelaatio on ollut heikko aiemmissa tutkimuksissa (ks. Garber & Flynn, 2001; Gibb ym., 2006), joissa käytetyissä mittareissa on esitetty kymmeniä tilanteita (Ludlow, 2008).

Rajoituksena on myös se, että keskityimme tässä tutkimuksessa pelkästään äitien ja lasten syyselitysten yhteyksien tutkimiseen. Tämä johtuu siitä, että edelleen äidit hoitavat lapsia enemmän kuin isät (Zarra-Nezhad ym., 2015). Suomalaisen yhteiskunnan tasa-arvon lisääntyessä isien roolia lasten syyselityksen kehittyessä olisi myös perusteltua tutkia.

## **Yhteenveto**

Lasten syyselfitykset ovat vasta muotoutumassa ja siksi niihin on tärkeää kiinnittää huomiota. Tutkimustuloksemme osoittivat, että lasten epäonnistumisten syyselfitykset olivat yhteydessä äitien syyselfityksiin lastensa koulutilanteista. Äitien syyselfitykset olivat yhteydessä sekä lasten minäpystyvyysuskoa suojaaviin että heikentäviin syyselfityksiin lasten ollessa alakoulun alkumetreillä. Näyttäisi todennäköiseltä, että äideillä on vaikutusta lastensa syyselfityksiin. Äitien vuorovaikutustavoilla vaikuttaa myös olevan merkitystä lasten ja äitien syyselfitysten yhteyksiin. Lasten itseä syyttävät syyselfitykset olivat todennäköisempiä silloin, kun äidit käyttivät paljon psykologista kontrollia lasta syyttävien syyselfityksien lisäksi. Vuorovaikutuksessa tapahtuvaan sanattomaan ja sanalliseen viestintään tulee siksi kiinnittää huomiota, jotta lasten kouluun liittyvä pystyvyysusko ei vaarantuisi.

## LÄHTEET

- Aunola, K., & Nurmi, J.-E. (2004). Maternal affection moderates the impact of psychological control on a child's mathematical performance. *Developmental Psychology*, 40(6), 965–978. <https://doi.org/10.1037/0012-1649.40.6.965>
- Aunola, K., Onatsu-Arvolommi T., Nurmi, J.-E. (1999). Motivaatio: Attribuutiota. Julkaisematon arviointilomake.
- Alloy, L., Abramson, L., Tashman, N., Berrebbi, D., Hogan, M., Whitehouse, W., . . .Morocco, A. (2001). Developmental origins of cognitive vulnerability to depression: Parenting, cognitive, and inferential feedback styles of the parents of individuals at high and low cognitive risk for depression. *Cognitive Therapy and Research*, 25(4), 397-423. <https://doi.org/10.1023/A:1005534503148>
- Barber, B. K. (2002). Luku 1 Reintroducing parental psychological control teoksessa B. K. Barber (Ed.), *Intrusive parenting: How psychological control affects children and adolescents. American Psychological Association.* <https://doi.org/10.1037/10422-001>
- Barber, B. K. (1996). Parental psychological control: Revisiting a neglected construct. *Child Development*, 67. <https://doi.org/10.1111/j.1467-8624.1996.tb01915.x>
- Becker-Weidman, A. & Shell, D. (2010). *Attachment Parenting: Developing Connections and Healing Children*, VLeBooks.
- Chapman, M. & Skinner, E. A. (1989). Children's agency beliefs, cognitive performance, and conceptions of effort and ability: Individual and developmental differences. *Child Development*, 60(5), 1229. <https://doi.org/10.2307/1130796>
- Clémence, A., Aymard, C. & Roumagnac, P. (1996). A developmental study of school performance explanations of 6 to 11-year-olds: Causal differentiation and internality norm. *European Journal of Psychology of Education*, 11(4), 411-425. <https://doi.org/10.1007/BF03173281>
- Crick, N. R. & Dodge, K. A. (1994). A review and reformulation of social information processing mechanisms in children's social adjustment. *Psychological Bulletin*, 115(1), 74-101. <https://doi.org/10.1037/0033-2909.115.1.74>
- Cote, L. & Azar, S. (1997) Child age, parents and child gender and domain differences in parents attributions and responses to children's outcomes. *Sex Roles* 36 (1-2).
- Conley, C., Haines, B., Hilt, L. & Metalsky, G. (2001). The children's attributional style interview: Developmental test of cognitive diathesis-stress theories of depression. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 29(5), 445-63. <https://doi.org/10.1023/A:1010451604161>

- Enlund, E., Aunola, K., Nurmi, J., Iaitos, P., Psychology, D. o. & Psykologia. (2015). *Stability in Parents' Causal Attributions for Their Children's Academic Performance: A Nine-Year Follow-up*. Wayne State University Press.
- Erten, İ. H. & Burden, R. L. (2014). The relationship between academic self-concept, attributions, and L2 achievement. *System (Linköping)*, 42(1), 391-401. doi:10.1016/j.system.2014.01.006
- Fincham, F. D. & Cain, K. M. (1986). Learned helplessness in humans: A developmental analysis. *Developmental Review*, 6(4), 301-333. [https://doi.org/10.1016/0273-2297\(86\)90016-X](https://doi.org/10.1016/0273-2297(86)90016-X)
- Garber, J., & Flynn, C. (2001). Predictors of depressive cognitions in young adolescents. *Cognitive Therapy and Research*, 25, 353– 376. <https://doi.org/10.1023/A:1005530402239>
- Gibb, B. E., Alloy, L. B., Walshaw, P. D., Comer, J. S., Shen, G. H., & Villari, A. G. (2006). Predictors of attributional style change in children. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 34(3), 408-422.
- Gretarsson, S. J., & Gelfand, D. M. (1988). Mothers' attributions regarding their children's social behavior and personality characteristics. *Developmental Psychology*, 24(2), 264–269. <https://doi.org/10.1037/0012-1649.24.2.264>
- Goldner, L., Scharf, M., Edelstein, M., & Havshush, Y. (2015). Parents' and Children's Cognitive Style: The Role of Parents' Practices. *The Journal of Nervous and Mental Disease*, 203(12), 958-965.
- Haines, B. A., Metalsky, G. I., Cardamone, A. L. & Joiner, T. (1999). Interpersonal and cognitive pathways into the origins of attributional style: A developmental perspective. <https://doi.org/10.1037/10311-003>
- Hilt, L. M. (2004). Attribution Retraining for Therapeutic Change: Theory, Practice, and Future Directions. *Imagination, cognition and personality*, 23(4), 289-307. <https://doi.org/10.2190/WC91-VXQK-N665-2J2Y>
- Häyriinen, T., Serenius-Sirve, S., Korkman, M., Ekeboom, U.-M., Kivelä, A., Lassander, P. & Repokari, L. (1999). Lukilasse: Lukemisen, kirjoittamisen ja laskemisen seulontatestistö peruskoulun ala-asteen luokille 1–6. Helsinki: Psykologien kustannus.
- Kervinen, S., & Aunola, K. (2013). Vanhempien kasvatustyylien yhteys lasten koulussa käyttämiin työskentelytapoihin. *Psykologia*, 48(1), 4-16.
- Khodayarifard, M., Brinthaup, T. M., & Anshel, M. H. (2010). Relationships of parents' and child's general attributional styles to academic performance. *Social Psychology of Education*, 13(3), 351-365.

- Leighton K.N., Terrell H.K. (2020) Attributional Styles. In: Zeigler-Hill V., Shackelford T.K. (eds) *Encyclopedia of Personality and Individual Differences*. Springer, Cham. [https://doi.org/10.1007/978-3-319-24612-3\\_1779](https://doi.org/10.1007/978-3-319-24612-3_1779)
- Lerkkanen, M.-K. (2000). Oral text reading test. Unpublished test material for Jyväskylä Longitudinal Study of Dyslexia, Department of Psychology, University of Jyväskylä, Jyväskylä, Finland.
- Liu, R., Kleiman, E., Nestor, B. & Cheek, S. (2015). The hopelessness theory of depression: A quarter-century in review. *Clinical Psychology: Science and Practice*, 22 (4). <https://doi:10.1111/cpsp.12125>
- Lohbeck, A., Grube, D. & Moschner, B. (2017). Academic self-concept and causal attributions for success and failure amongst elementary school children. *International Journal of Early Years Education*, 25(2), 190-203. doi:10.1080/09669760.2017.1301806
- Ludlow, T. (2008). Measuring Explanatory Style in Children. Thesis (PhD Doctorate). Griffith University.
- Lyytinen P., Eklund P. & Lyytinen H. (2005) Language development and literacy skills in late-talking toddlers with and without familial risk for dyslexia. *Annals of Dyslexia* 55, 166–192.
- Mezulis, A. H., Hyde, J. S. & Abramson, L. Y. (2006). The Developmental Origins of Cognitive Vulnerability to Depression: Temperament, Parenting, and Negative Life Events in Childhood as Contributors to Negative Cognitive Style. *Developmental Psychology*, 42(6), 1012-1025. <https://doi.org/10.1037/0012-1649.42.6.1012>
- Natale, K., Aunola, K. & Nurmi, J. (2009). Children's school performance and their parents' causal attributions to ability and effort: A longitudinal study. *Journal of applied developmental psychology*, 30(1), 14-22. <https://doi.org/10.1016/j.appdev.2008.10.002>
- Nicholls, J. G. (1978). The development of the concepts of effort and ability, perception of academic attainment, and the understanding that difficult tasks require more ability. *Child Development*, 49(3), 800. <https://doi.org/10.2307/1128250>
- Nolen-Hoeksema, S., Girgus, J. S. & Seligman, M. E. P. (1992). Predictors and consequences of childhood depressive symptoms: A 5-year longitudinal study. *Journal of Abnormal Psychology*, 101(3), 405-422. doi:10.1037/0021-843X.101.3.405
- Normandeau, S. & Gobeil, A. (1998). A developmental perspective on children's understanding of causal attributions in achievement-related situations. *International Journal of Behavioral Development*, 22(3), 611-632. <https://doi.org/10.1080/016502598384298>
- Nurmi, J.E. (2013). Motivaation merkitys oppimisessa. *Kasvatus*, 5.

- O'Connor, T. G., Matias, C., Futh, A., Tantam, G. & Scott, S. (2013). Social learning theory parenting intervention promotes attachment-based caregiving in young children: Randomized clinical trial. *Journal of Clinical Child and Adolescent Psychology*, 42(3), 358-370. <https://doi.org/10.1080/15374416.2012.723262>
- Onatsu-Arviolommi, T., Nurmi, J.-E. & Aunola, K. (1998). Mothers' and fathers' well-being, parenting styles, and their children's cognitive and behavioural strategies at primary school. *European Journal of Psychology of Education*, 13, 543-556. <https://doi.org/10.1007/BF03173104>.
- Rytkönen, K., Aunola, K., & Nurmi, J. (2005). Parents' causal attributions concerning their children's school achievement: A longitudinal study. *Merrill-Palmer Quarterly*, 51(4), 494-522. DOI: 10.1353/mpq.2005.0027
- Räty, H., Vänskä, J., Kasanen, K. & Kärkkäinen, R. (2002). Parents' explanations of their child's performance in mathematics and reading: A replication and extension of Yee and Eccles. *Sex Roles*, 46(3), 121-128. <https://doi.org/10.1023/A:1016573627828>
- Thompson, M., Kaslow, N. J., Weiss, B. & Nolen-Hoeksema, S. (1998). Children's attributional style questionnaire-revised: Psychometric examination. *Psychological Assessment*, 10(2), 166-170. <https://doi.org/10.1037/1040-3590.10.2.166>
- Turner, J. & Cole, D. (1994). Developmental differences in cognitive diatheses for child depression. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 22(1), 15-32. <https://doi.org/10.1007/BF02169254>
- Salanova, M., Martínez, I. & Llorens, S. (2012). Success breeds success, especially when self-efficacy is related with an internal attribution of causality. *Estudios de psicología*, 33(2), 151-165. <https://doi.org/10.1174/021093912800676420>
- Schleider, J. L., Vélez, C. E., Krause, E. D., & Gillham, J. (2014). Perceived psychological control and anxiety in early adolescents: The mediating role of attributional style. *Cognitive Therapy and Research*, 38(1), 71-81.
- Shell, D. F., Colvin, C. & Bruning, R. H. (1995). Self-efficacy, attribution, and outcome expectancy mechanisms in reading and writing achievement: Grade-level and achievement-level differences. *Journal of Educational Psychology*, 87(3), 386-398. <https://doi.org/10.1037/0022-0663.87.3.386>
- Weiner, B. (1985) An attributional theory of achievement motivation and emotion. *Psychological Review* 92(4), 548–573. doi:10.1037/0033-295X.92.4.548.
- Weiner, B. (1986). Luku 3 The structure of perceived causality ja Luku 5 Perceived causality and emotional reactions, teoksessa *An attributional theory of motivation and emotion*, Springer.



- Weiner, B. (2000). Intrapersonal and interpersonal theories of motivation from an attributional perspective. *Educational Psychology Review*, 12(1), 1-14. <https://doi.org/10.1023/A:1009017532121>
- Wigfield, A. (1988). Children's attributions for success and failure: Effects of age and attentional focus. *Journal of Educational Psychology*, 80(1), 76-81. <https://doi.org/10.1037/0022-0663.80.1.76>
- Zarra-Nezhad, M., Aunola, K., Kiuru, N., Mullaola, S., & Moazami-Goodarzi, A. (2015). Parenting styles and children's emotional development during the first grade: The moderating role of child temperament. *Journal of Psychology and Psychotherapy*, 5 (5), 1000206. <https://doi:10.4172/2161-0487.1000206>.